

بهار

ویژه فرهنگی، هنر و رسانه

بدرود آیت هنر ایران

■ مروری بر کارنامه پربار زنده‌یاد حبیب... آیت‌اللهی، هنرمند متعهدی که هویت هنر اسلامی و مذهبی را بازیابی کرد

ماموریت علیه هشت پا

■ حال و هوای سریال پلیسی جدید شبکه یک سیما را با شرح پشت‌صحنه و در گفت‌وگو با کارگردان، بازیگران و مدیرتولید بررسی کردیم

قند پارسی که به بنگاله رفت

■ شعر حافظ جهان‌شمول است و مفاهیمی که او در غزلیاتش بیان کرده در طول قرن‌ها بر مردمان سرزمین هند تأثیر روشنی داشته است

سریال باگ‌ریم و دکور، تاریخی نمی‌شود!

■ منصور براهیمی، نویسنده و پژوهشگر در گفت‌وگو با «جام‌جم» الزامات نگارش یک اثر تاریخی و تمدنی موفق را شرح می‌دهد

ادبیات فارسی؛ مانع انقراض فرهنگی

■ کیانوش دالوند که این روزها با انیمیشن شنگول و منگول در جشنواره بین‌المللی کودک و نوجوان حضور دارد، معتقد است رویکرد به ادبیات غنی فارسی می‌تواند زمینه تولید آثار فاخر جهانی را فراهم کند

بدرود آیت هنر ایران

مروری بر کارنامه پربار زنده‌یاد حبیب... آیت‌اللهی هنرمند متعهدی که هویت هنر اسلامی و مذهبی را بازیابی کرد

فاطمه رستمی گروه فرهنگ و هنر

از کودکی به وادی هنر علاقه‌نشان می‌داد، نقاشی می‌کرد و سرپرشوری داشت. وی برای ادامه تحصیلات، به دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران رفت. در اوج جوانی و در حالی که همچنان در جست‌وجوی رویاهایش بود راهی فرانسه شد و پس از دریافت مدرک دکترا در رشته تاریخ هنر تحلیلی و تطبیقی از دانشگاه سوربن، به وطن بازگشت؛ این دلباخته هنر حبیب... آیت‌اللهی بود، چهره ماندگار هنری ایران که تمام سال‌های زندگی پرمشربا جهان هنر و هنرآفرینی آمیخته بود. آیت‌اللهی شامگاه ۱۷ مهرماه ۱۴۰۳ در حالی که نهمین دهه از عمر خود را پشت‌سر می‌گذاشت، چشم از جهان فروبست. وی تمام سال‌های عمرش را صرف کسب دانش تخصصی درخصوص هنرهای تجسمی همچنین ارتباط عناصر و نشانه‌های مذهبی با انواع هنرها ازجمله نقاشی، معماری و طراحی و بیان این مفاهیم به شیوه‌انترزعی کرد. در واقع آنچه به‌عنوان ویژگی برجسته آثار این هنرمند بیش از سایر ویژگی‌هایش به چشم می‌آید، توجه‌وی به‌چگونگی به‌کارگیری نشانه‌های مذهبی در آثار هنری بود. در این گزارش به بهانه درگذشت آیت‌اللهی، کارنامه هنری پرافتخار وی را مرور کردیم.

بازیابی هنر اسلامی

آیت‌اللهی یکی از هنرمندانی بود که به‌خصوص پس از پیروزی انقلاب اسلامی مفهوم هنر اسلامی را به‌صورت ویژه بازتعریف و بازیابی کرد. از آنجا که مجموعه آثار این نقاش انترزاعی است، برداشت‌های متفاوتی می‌توان از آنها داشت. اما نگرش‌های علمی-مذهبی در این آثار به امضای هنری آیت‌اللهی بدل شده و به آنها انسجام و هدفمندی خاصی بخشیده است. همچنین نکته جالب توجه درباره زنده‌یاد آیت‌اللهی این است که از فنون هنری غربی نیز برای به‌کارگیری نشانه‌های مذهبی و تفکرات دینی در آثارش استفاده کرده و ترکیب این فنون با نشانه‌های مذهبی بومی، نشان دهنده هنر والای این هنرمند است.

عطش آموختن هنر در آیت‌اللهی خاموش نشد

با این‌که این هنرمند علاوه بر کار عملی در عرصه هنر تحصیلات عالی هم داشت، اما هیچ‌گاه عطش آموختن هنر در آیت‌اللهی خاموش نشد. به همین دلیل یک‌بار دیگر در سال ۱۳۵۴ با گرفتن فرصت مطالعاتی عازم فرانسه شد و در دوره کارشناسی ارشد زیبایی‌شناسی و دانش هنر و دوره دکترای هنرهای تجسمی علمی و عملی تحصیل کرد. در همان مدت در رشته شهرسازی نیز آموزش دید و با درجه‌ای معادل دکترا شش ماهی در دانشگاه سوربن به تدریس هنرهای اسلامی پرداخت.

اسلام به هنر اهمیت می‌دهد

سال‌ها کار پژوهشی در زمینه هنر اسلامی به تولید نظریات و ایده‌های کارآمدی از سوی مرحوم آیت‌اللهی منجر شد. وی معتقد بود تنها مذهبی که از هنر رسماً صحبت نکرده، ولی برایش جایی را خالی گذاشته اسلام است. به گفته این هنرمند، ما احادیث و روایات زیادی داریم که نشان می‌دهد اسلام به هنر اهمیت می‌دهد؛ احادیثی که در مورد رنگ‌ها نقل شده از آن جمله است. چند حدیث هم وجود دارد که شاید احادیث ضعیفی هم باشند و در مورد تقبیح «مُضَوْرُون» می‌گوید. مصورون به معنی نقاشان نیست، بلکه مجسمه‌سازان است. آیت‌اللهی گفته بود که بعضی‌ها اکنون چون تصویر به معنی عکس است، آن احادیث را نشانه منع نقاشی دانسته‌اند. به نظر این هنرمند اینها نرفته‌اند ریشه لغوی این کلمه را پیدا کنند. هنر، قلم و آفرینش انسان است، خداوند که انسان را خلیفه خود کرده است نمی‌خواهد حق آفرینش را از او بگیرد. حق آفرینش را نمی‌گیرد، چون خلیفه... باید بتواند همه کارهایی را که... انجام دهد و به خلافت او منسوب است انجام دهد.

هنر مفهومی بر اساس اندیشه شکل می‌گیرد

در بخشی از دیدگاه‌هایی که طی این سال‌ها از سوی آیت‌اللهی مطرح شده بود می‌بینیم که این هنرمند با بیان این‌که تمام ادیان می‌گویند آفرینش خداوند هدفی را تعقیب می‌کند، توضیح داده بود: خداوند در قرآن می‌فرماید «أَفَخَلِیْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَكُنْتُمْ لَآخِزَیْنًا» (آیا پنداشته‌اید ما شما را بیهوده آفریده‌ایم و شما به سوی ما باز نمی‌گردید؛ یا می‌فرماید «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِیَعْبُدُونِ» (و جنّ و انس را نیافریدیم مگر برای عبادت کردن) یا آن حدیث قدسی که خدا می‌گوید «من یک گنج مخفی بودم که خواستم شناخته شوم». آیت‌اللهی با تاکید بر این‌که هنرمند هم نمی‌تواند بدون هدف اثری را خلق کند، می‌گفت؛ اگر کسی بگوید اصلاً هدفی در کار نیست، این حرف جایش در فلسفه است، اما یک هنرمند نمی‌تواند چهار تا صندلی شکسته را روی هم قرار بدهد و اسمش را بگذارد هنر مفهومی.

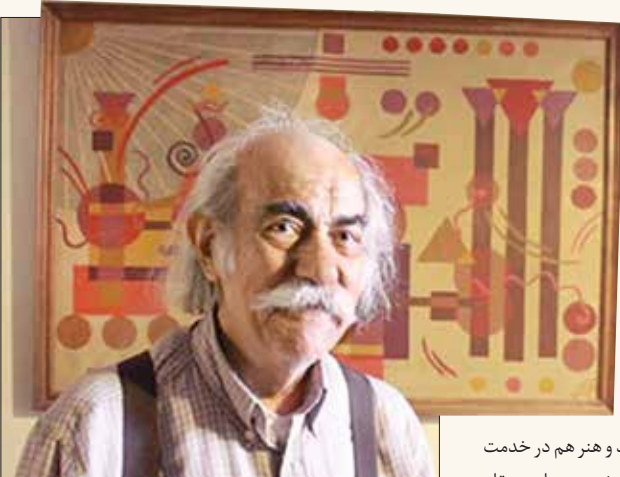
دین و هنر از یک ریشه‌اند

به گفته این چهره ماندگار هنرهای تجسمی در ایران، تمام بزرگان هنر و

دین معتقدند دین و هنر از یک ریشه‌اند و از یک چشمه سیراب می‌شوند. وی با اشاره به سخنی از یک متفکر آلمانی این‌طور گفته بود: هر اثری را که به طرف خداجویی نرود و عاری از مذهب باشد، نمی‌توانیم بگوییم هنر است. او اساس هنر را مذهب می‌داند و می‌خواهد بگوید که مذهب و هنر یکی هستند. کاندینسکی در آخر درس‌هایش در باهاس این جمله را می‌گوید: «هر اثری که عاری از مذهب باشد، هنر نیست». علمای اسلام هم می‌گفتند هنر و مذهب از یک ریشه هستند و به همین دلیل است که در طول تاریخ همه مذاهب به‌وسیله هنر تثبیت شده‌اند و هنر هم در خدمت مذاهب بود که پایدار ماند. مثلاً اگر هنر مصر در خدمت معابد و مقابر مصری که جنبه‌های مذهبی داشت نبود، الان چیزی از هنر مصر برای ما باقی نمانده بود. آن‌طور که آیت‌اللهی در تالیفات متعدد خود ومقالاتش تاکید کرده، اگر اثر هنر پیش از تاریخ را هم نگاه کنیم، همه آثار مذهبی بودند و ما الان آنها را به‌عنوان نمادی شناسیم. بعضی از هنرها گرچه ظاهراً جنبه حکومتی داشتند و سیاسی بودند، ولی باز هم مذهبی بودند، مثل هنر هخامنشیان و ساسانیان. اینها جنبه مذهبی داشتند و نمی‌توانیم آن را نفی کنیم. پایداری هنر و مذهب نشان می‌دهد آنچه برحق است باقی می‌ماند و در واقع مفاهیم باطل گذراست. اگر توانستیم خلاف این را ثابت کنیم، می‌توانیم تعریف را عوض کنیم، ولی متأسفانه نمی‌توانیم.

رهروی دین سید عرب در عالم هنر

سال‌ها ممارست در خلق اثر هنری، جهان‌دیدگی و نوشتن ده‌ها کتاب و مقاله تاثیرگذار در زمینه هنرهای تجسمی، معماری و هنر اسلامی، آیت‌اللهی را به چهره‌ای ماندگار بدل کرد و بارها مورد تقدیر و توجه اهالی فرهنگ و هنر قرار گرفت. از این رو بود که سال ۱۳۹۲ مراسم بزرگداشتی برای مرحوم آیت‌اللهی برگزار شد. در این مراسم جمع چشمگیری از هنرمندان صاحب‌نام کشور به این استاد و مؤلف هنری ادای احترام کردند؛ از علی معلم دامغانی، شاعر پیشکسوت و رئیس وقت فرهنگستان هنر تا

محمدعلی رجبی، هنرمند نگارگر و آیدین آغداشلو، نقاش شناخته‌شده ایرانی. معلم دامغانی در آن مراسم، شعری را که در وصف آیت‌اللهی سروده بود، به این شرح خواند: آیت‌اللهی آینی عجب است/ حرفه‌اش فن و محتشش ادب است/ کیش آباء متقی دارد/ شور تقوای او بدین سبب است/ پیرو پیرو چنینان مانی است/ رهرو دین سید عرب است/ گلش از خاک پاک شیراز است/ شعربش از آن شریعه طرب است/ دانشی مرد عرصه هنر است/ حکمت آباء و معرفت نسب است/ گر عظامی اگر عصامی اوست/ ننشست یک و بیش از آن حسب است/ خود تمام است در فضیلت او/ آیت‌اللهی آینی عجب است.

آیت‌اللهی، پیشرو و پایبند سنت بود

محمدعلی رجبی دوانی، عضو هیات علمی دانشگاه هنر و هنرمند نگارگر در این آیین بزرگداشت در مورد اهمیت شاگردی و جایگاه استادی در فرهنگ و ادبیات ایران سخنرانی کرد و درباره آیت‌اللهی گفت: من حدود ۴۰ سال است که افتخار شاگردی این استاد بزرگ را دارم و اگر از من بپرسند که کدام یک از کلاس‌های درسی که گذرانده‌ای را به خاطر داری می‌گویم یک کلاس. آن هم کلاس زیبایی‌شناسی که در محضر استاد آیت‌اللهی بودیم. این کلاس و تعلیمات استاد درباره رنگ‌ها چنان تأثیری در من گذاشت که من تا بلوایی تحت تأثیر تعلیمات ایشان کشیدم رجبی در پایان سخنان خود از سنت‌گرایی که از نوآوری به‌دور است انتقاد کرد و آیت‌اللهی را نمونه هنرمند پیشرو درحالی که که پایبند به سنت است خواند و افزود: آیت‌اللهی در کلاس درس از هنر عام که باطن هنرهای خاص برایمان می‌گفت. او از این می‌گفت که در اصل این هنر معرفت و کمالی نبهفته است که اگر آن را یاد نگیریم نمی‌توانیم هنری را خلق کنیم.

هنرمندی که دوجهانه بود

آیدین آغداشلو در مراسم بزرگداشت جاودنام آیت‌اللهی اظهار کرد: آنچه که در وجود استاد آیت‌اللهی مرا مجذوب خود کرد، دوجهانه بودن اوست. هرچند تندی‌های این انسان شریف و عزیز شامل حال من نشد، اما نمی‌توان انتظار داشت هنرمند همیشه ساکت و بردبار باشد و دنبال حق نرود. آغداشلو در ادامه گفت: آرزوی من برای مردان فرهنگ و هنر سرزمین این بود که دوجهانه باشند و استاد چنین بود.

وی همچنین چندین کتاب هنری را از نویسندگان غربی ترجمه کرده است که نگره‌های هنر، تاریخ انتقادی هنر معاصر غرب و درس‌های کاندینسکی در باهاوس از جمله این کتاب‌هاست.

دست به قلم؛ از نقاشی تا تالیف کتاب

زنده‌یاد آیت‌اللهی با نگارش ده‌ها کتاب، مقاله و ترجمه به‌روزترین آثار اندیشمندان و هنرمندان دنیا، سعی می‌کرد نه‌تنها به دانسته‌های خودش، بلکه به ارتقای سطح سواد هنری جامعه هنرمندان بپردازد. مقاله‌های پربار این استاد شریف بارها مورد استناد پژوهشگران و دانشگاهیان رشته‌های فرهنگی و هنری قرار گرفته است. از کتاب‌های تألیف‌شده توسط این هنرمند می‌توان به شیوه‌های نقد و نقد قرآنی، نگره هنر انقلاب اسلامی، آیه نور و هنر، شیوه‌های مختلف نقد هنری، مبانی نظری هنرهای تجسمی، مبانی رنگ و کاربرد آن، واژه‌گزینی و همانندسازی، فرهنگ‌نامه واژه‌های فرانسوی در زبان هنری ایران، نوشتارهای هنری دینی، مصاحبه‌ها، نقدها و تقریرها، نوشتارهای هنری، نابوری‌های باور شده و کسکول هنر اشاره کرد.